

Thành Gia Định còn lại dấu tích gì giữa Sài Gòn?

TT0

Hai tòa nhà hai bên đường Lê Duẩn – Đinh Tiên Hoàng của thành Ông Dèm do Pháp xây dựng cách đây hơn 140 năm trên khu vực cũ thành gia Định xưa – Ảnh: M.C

Tất cả các số liệu đều ghi: 8-3-1859, 19 ngày sau ngày thành Gia Định thất thủ, theo lệnh tướng De Genouilly, 32 000 quân đã phá tung nhiều đoạn tường thành Gia Định. Dinh thự kho tàng lớn thóc lúa trong thành đều bị đốt phá.

Địa chí Sài Gòn viết: “Kho thóc thành Gia Định cháy mãi hai năm mà khói còn nghi ngút”.

Từ ngày bi thương đó, thành Gia Định không còn gì?

Vẫn còn dấu máy chục năm sau

Tại sao quân Pháp phải phá thành? Rất đơn giản, dù chiếm được thành nhưng quân Pháp không thể yên trong ngôi thành nhỏ mà họ đánh chiếm nhanh chóng này khi liên tục bị những đội dân quân “ứng nghĩa” đe dọa đột kích bất kỳ lúc nào; cũng như hàng vạn quân nhà Nguyễn đang từ Huế vô, từ miền Tây lên tái chiếm thành.

Tuy nhiên, hàng chục năm sau đó, khu vực này vẫn là bãi chiến trường tan hoang và hình dáng ngôi thành Gia Định vẫn còn khá rõ các đoạn tường thành trong các bản đồ thành phố Sài Gòn của Pháp như bản đồ 1867, 1870.

Thậm chí trong bản đồ Sài Gòn – Chợ Lớn 1883, 24 năm sau ngày thành Gia Định thất thủ (1859), hình dáng ngôi thành vẫn

còn nguyên vẹn.

Nhưng đã lác đác có những ch◌m vuông đen (ký hiệu những tòa nhà lớn c◌a b◌n đ◌) xu◌t hiện trong thành.

B◌n đ◌ Sài Gòn 1867 cho th◌y thành Gia Định v◌n còn xu◌t hiện với đ◌y đ◌ đường nét chính tường thành cũng như hình dáng các pháo đài b◌n góc thành (nhưng có lẽ các pháo đài này bị phá h◌y ph◌n tháp canh phía trên). Và không h◌ có một công trình nào được xây dựng ở đây – ◌nh tư liệu

So sánh với hình dáng hình dáng thành Gia Định (góc ph◌i ◌nh phía trên) do Tr◌n Văn Học vẽ năm 1815. Nguy◌n Đình đ◌u chú gi◌i – ◌nh tư liệu

B◌n đ◌ do người Pháp vẽ 1883, hình dáng thành Gia Định v◌n còn (màu h◌ng trong hình) – ◌nh tư liệu

Những b◌n đ◌ sau nữa tuy hình dáng ngôi thành Gia Định v◌n còn nhưng khu vực này đã xu◌t hiện rõ hình ◌nh một tòa thành khác c◌a quân Pháp.

Những tòa nhà mới đã được xây dựng bên trong khuôn viên thành Gia Định, hình thành một ngôi thành khác (góc ph◌i trên cao c◌a hình vẽ) – Tranh vẽ 3D c◌a c◌a Đại úy h◌i quân Pháp Favre – Tranh tư liệu

Đây là bức vẽ công phu c◌a Đại úy h◌i quân Pháp Favre dựa trên b◌n đ◌ 2D trước đó nhưng ông đã m◌t r◌t nhi◌u thời gian đi kh◌p thành ph◌ Sài Gòn lúc ◌y, đ◌n từng ngôi nhà, dinh thự đ◌ vẽ bức vẽ Sài Gòn 3D đ◌u tiên (và có lẽ duy nh◌t v◌ Sài Gòn cho đ◌n nay) r◌t chính xác, với mô t◌ các tòa nhà, dinh thự

lớn của Sài Gòn lúc ấy.

Tất cả các tài liệu đều nói tranh này vẽ năm 1881. Tuy nhiên căn cứ vào hình vẽ, có lẽ tác giả đã vẽ sau năm 1895 vì trong hình vẽ, hai tháp chuông nhà thờ Đức Bà (làm thêm năm 1895) đã có (liệu bức vẽ 1881 nhưng vẽ bổ sung sau không?).

Quan trọng hơn, ít nhất đến thời điểm đó, tường thành Gia Định vẫn hiện ra lộ lộ và bao phủ các ngôi nhà bên trong do Pháp mới xây dựng.

Thành Ông Dèm giờ vẫn còn đó giữa Sài Gòn

Thật ra, từ nền thành Gia Định xưa, năm 1870 bốn thiếp kẻ một ngôi thành mới của hai kiến trúc sư người Pháp là Varaigne và A. Dupommier đã được vẽ và thi công, 11 năm sau khi các khối kiến trúc lớn của thành Gia Định bị nung.

Vật liệu xây thành lấy từ gạch, sét của thành Gia Định vẫn còn ngổn ngang nơi đây

Bản vẽ này cho thấy thành mới chiếm diện tích chỉ bằng gần một nửa thành cũ, chu vi chỉ khoảng 1.400m; hiện nằm khớp trong bốn con đường: Lê Duẩn, Mạc Đĩnh Chi, Nguyễn Thị Minh Khai và Nguyễn Bình Khiêm.

Tuy nhiên, hàng loạt các cuộc tập kích của người dân Gia Định liên tục diễn ra, thậm chí sát vách thành Gia Định từ dân đất Hộ (Đà Kao) cách đó hơn cây số khiến việc xây thành mới kéo dài đến ba năm, năm 1873 mới xong; đặt tên Martin des Pallières là tên một tướng Pháp, Charles Gabriel Félicité Martin des Pallières (1823 – 1876).

Thành mới này gồm ba khối kiến trúc chính: hai khối nhà dài một trệt một lầu hai bên cổng và một khối nhà một trệt hai lầu xây cao hơn trên nền đất (kiểu thành và mau nhà với hệ thống lam quỳ trám phía trước cổng nóng này được một số kiến trúc Sài Gòn sau đó, như Bệnh viện Quân đội Pháp gần đó – nay là Bệnh viện Nhi đồng 2 – làm theo).

Tuy nhiên, phía ngoài tòa thành mới này vẫn còn hệ thống lũy đất quanh thành nên trong các bản đồ, hình vẽ trước 1900 hầu như đa số còn vẽ nguyên hình dáng thành Gia Định xưa (từ 1900, hệ thống lũy đất này mới bị san bằng nên các bản đồ sau đó không còn thấy hình dáng thành Gia Định xưa nữa.

Cổng thành Ông Dền lúc mới xây dựng xong trên đường Lê Duẩn hiện nay. Trước cổng thành vẫn còn mệnh môn cổng (ảnh chụp từ góc ngã tư Lê Duẩn – Tôn Đức Thắng hiện nay) – Ảnh tư liệu

Hai tường thành Ông Dền trên đường Lê Duẩn, hai bên đường Đinh Tiên Hoàng hiện nay – Ảnh: M.C

Cổng thành Ông Dền nhìn thong từ ngã tư Lê Duẩn – Tôn Đức Thắng hiện nay. Từ cổng nhìn vô, chúng ta có thể thấy khu nhà lính Pháp phía sau – Ảnh tư liệu

Hai tường thành Ông Dền trên đường Lê Duẩn, hai bên đường Đinh Tiên Hoàng hiện nay – Ảnh: M.C

Khu nhà lính Pháp ở ngay sau cổng. Khu nhà này nếu còn nằm gần và nằm gần ngã tư Nguyễn Thị Minh Khai – Đinh Tiên Hoàng hiện nay, chưa sang khu vực sân Hoa Lư hiện nay – Ảnh tư liệu

Thành Martin des Pallières là nơi đóng quân đầu tiên của Trung đoàn dã chiến Nam Kỳ (Régiment de marche de Cochinchine) thành lập năm 1869 trước đó.

Năm 1890, trước hàng loạt cuộc khởi nghĩa diễn ra khắp nơi của dân Việt, trung đoàn này phát triển thành ba trung đoàn số 8, 10 và 11.

Riêng Trung đoàn 11 (11ème régiment d'infanterie de marine – 11ème RIM) đóng ở thành Martin des Pallières.

Năm 1900, trung đoàn này đổi tên là Trung đoàn bộ binh thuộc địa 11 (11ème régiment d'infanterie coloniale – 11ème RIC). Người dân Sài Gòn lúc đó và đến 1955 vẫn gọi đó là Thành Ông Dèm (phiên âm từ chữ số 11 – onzième).

Bao nhiêu thăng trầm lịch sử tiếp tục diễn ra ở thành Gia Định xưa

Thật trớ trêu khi khu thành người Pháp chiếm được của người Việt 1859, 86 năm sau lại thành nơi quân Nhật giam giữ lính Pháp, người Pháp ở Sài Gòn sau cuộc đảo chính 9-3-1945.

(Xin nói thêm, Trung đoàn bộ binh thuộc địa 11 là đơn vị chủ lực của quân đội Pháp ở Nam Kỳ, đã từng được đặt tên cho một con đường khu trung tâm Sài Gòn thời thuộc Pháp – nay là đường Trần Phú. Đây cũng là lực lượng được quân Anh vào Sài Gòn giải giới quân Nhật đã thất, trang bị vũ khí để cùng quân Anh nổi súng chiếm lại Sài Gòn trong ngày Nam bộ kháng chiến 23-9-1945).

Năm 1954, quân đội Pháp rút, bàn giao thành Ông Dèm cho chính quyền Việt Nam Cộng Hòa. Ngay sau đó vài tháng, đây lại là khu vực giao tranh giữa quân đội Sài Gòn lực lượng Bình Xuyên chống chính phủ khi quân Bình Xuyên nổi súng tấn công thành.

1955, khi nắm quyền Tổng thống VNCH, Ngô Đình Diệm đổi tên thành Ông Dèm ra thành Cộng Hòa và trở thành nơi đóng quân của Tiểu đoàn Phòng vệ Pháo Tổng thống, rồi nhanh chóng nâng lên thành Liên đoàn, Lữ đoàn Phòng vệ Pháo Tổng thống với trang bị vũ khí, khí tài (pháo, xe tăng, xe thiết giáp, súng phòng không) cực mạnh, tương đương một sư đoàn.

Chính lực lượng này ngày 11-11-1960 đã kháng cự quyết liệt quân đ̣o chính, b̄o vệ đ̣ược Ph̄ T̄ng th̄ng dù trước đ̄ó, quân đ̄o chính đã chīm B̄u điện SG, Bộ T̄ng tham mưu, Căn cứ không quân Tân Sơn Nhứt, T̄ng nha C̄nh sát và Nha C̄nh sát đô thành, Bộ Tư lệnh Th̄ đô...

Trong cuộc đ̄o chính ngày 1-11-1963, dù Trung tá Nguyễn Ngọc Khôi, ch̄ huy tr̄ng Lữ đoàn Liên binh Phòng vệ T̄ng th̄ng Ph̄ bị b̄t nhưng quân đ̄o chính dù t̄n công dữ dội v̄n không chīm đ̣ược thành. Mãi rạng sáng ngày 2-11-1963, lực lượng này mới buông súng theo lệnh t̄ng th̄ng Ngô Đình Diệm khi ông bị b̄t.

Thành Cộng Hòa trong tay lực lượng đ̄o chính sau trong cuộc đ̄o chính lật đ̄ ch̄ độ Ngô Đình Diệm ngày 1-11-1963 – ̄nh tư liệu

Tòa nhà hai bên thành Cộng Hòa đ̄y v̄t đ̄n b̄n trong cuộc đ̄o chính ngày 1-11-1963 – ̄nh tư liệu

Đây là thời đīm quyết định s̄ phận thành Ông Dèm – thành Cộng Hòa.

Sau đ̄o chính, Liên binh Phòng vệ Ph̄ T̄ng th̄ng bị quân đ̄o chính gīi th̄.

Một tháng rưỡi sau, 14-12-1963, Hội đ̄ng Quân nhân Cách mạng (VNCH) giao khu thành Cộng Hòa cho Bộ Qūc gia Giáo dục VNCH đ̄ lập khu Đại học với ĐH Văn khoa, ĐH Nông lâm súc, ĐH Dược.

Tòa nhà lính ̄ phía sau bị phá, thành Cộng Hòa bị c̄t làm hai, thông đường Đinh Tiên Hoàng với đường Cường Đ̄ (nay là Tôn Đức Th̄ng).

Năm 1966, khu vực nhà ăn cūi thành Cộng Hòa tr̄ thành Đài truȳn hình VNCH kênh 9 và Đài truȳn hình ARFVN kênh 11 (nay là khu vực Đài truȳn hình TP.HCM).

Và thành Ông Dền – thành Cộng Hòa xưa nay còn lại hai tòa nhà hai bên đường Đinh Tiên Hoàng (Q.1, TP.HCM), ngay trên trục đường trung tâm TP.HCM Lê Duẩn. Đền nay đã 143 năm (1873-2016).

<https://tuoitre.vn/thanh-gia-dinh-bi-san-bang-con-lai-dau-tich-gi-giua-sai-gon-1053328.htm>